Jak to vidím já

Sportovní trénink versus studium

Sport, jako významný sociokulturní fenomén a jedinečná forma pohybové aktivity, tvoří nedílnou součást procesu utváření všestranně rozvinutého jedince. Sportovní pohybové aktivity tak fungují jako vysoce pozitivní a nezastupitelný prvek socializačně významného procesu utváření osobnostního rozvoje či budování základů interkulturní koexistence, stejně však v podobě cíleně jednostranné vrcholové přípravy mohou přinášet ochuzení vzdělanostní a profesní přípravy. Ve společnosti zaměřené na maximální výkon, vítězství a odměnu pak stojíme před novými horizonty vzájemné provázanosti sportovního tréninku a studia, zvažujeme nové možnosti a meze trenérské práce a rozkrýváme krajní případy kolize vrcholové sportovní přípravy na účet zanedbávání komplexního osobnostního rozvoje.

Trenér versus studium

K nepřehlédnutelné stránce trenérské práce nepochybně náleží i povaha a struktura relevantního vzdělávacího systému. Zejména v ekonomicky vyspělých a na vrcholový sport orientovaných společnostech je kladen důraz na otevření co nejširších možností atletů získat předpoklady dosahovat vrcholových sportovních výkonů a vítězství, aniž by utrpěla úroveň jejich vzdělávacího procesu. Např. díky iniciativě Německé sportovní asociace dochází ke stále většímu důrazu na harmonizující koordinaci vyučujících a trenérů, schopných a ochotných trvale řešit a v souladu uvádět souběh tréninku a výuky, sportovních aktivit a studijní přípravy. Přitom se mnohdy naráží na nedostatečnou interakci sportovních klubů na jedné straně a škol na druhé straně.

Problematičnost koordinace sportu a studia patří snad k nejpalčivějším problémům systematické tréninkové přípravy mladých atletů. Ukazuje se, že s věkem sportovců slábne ze strany pedagogů ochota koordinace tréninku a studijních povinností, a tak postupně narůstají *rozpory mezi studijními a sportovními aspiracemi*. Přitom může docházet i k posilování negativních postojů vyučujících k vrcholovému sportu jako reflexe kritického postoje ke studujícím sportovcům. Stojíme tak mnohdy před nedostatkem ochoty či schopnosti vcítit se do potřeb aktivních trénujících sportovců, nedoceněním fyzické a psychické náročnosti např. zahraničních tréninkových soustředění. V tomto kontextu se silně aktualizuje potřeba profesionalizace funkčních rolí spojujících oblast vzdělání a vrcholové sportovní přípravy, zaručující nezbytnou míru potřeb sportovců a informovanosti učitelů, když zejména organizačně kompetentní sportovní představitelé by měli náležitě chápat organizační principy školy a být tak připraveni na přijímání kompromisů v případech hrozícího konfliktu.

Aktuální téma sportovní trénink versus studium je zajímavým způsobem ventilováno v Anglii, zemi kolébky fotbalu. Na půdě profesionálního mládežnického britského fotbalu tak byl zkoumán *trojstranný vztah mezi trenérem, sportovcem a relevantním sociálně-kulturním kontextem*. V tomto kontextu se připomíná jednak růst autoritářských tendencí a posilování kolektivní povahy koučování, silně zranitelné vůči široké plejádě vnějších faktorů. Problémy přináší zejména vztah mezi trenérem, hráčem a klubem. Otázky nabízí zejména vztah trenéra a sportovce, kteří spolu denně tráví mnoho hodin času, otevírajícího možnosti pro modelování procesu socializace, sociálních rolí, utváření sociálních kontaktů a fungování moci. Z toho plynoucí podstata koučování pak v jistém smyslu kotví ve zhodnocování faktorů vzdělání, profesní kredit, úroveň sociálních vztahů a kontaktů, míra ocenění a prestiže, fyzického vzhledu a dostupnost finančních zdrojů. Prostředí „těžkého ovzduší očekávání" pak v období klíčových období herní sezony oživuje a ospravedlňuje silné autoritářské tendence vyčleňující dobré a špatné hráče. Tým zpravidla tento nekompromisní přístup vstřícně či trpce akceptuje, neboť hráči mnohdy tvrdý postup trenéra chápou jako jedinou možnou cestu vedoucí přímočaře k výkonu, vítězství, odměně.

Akademický sport versus vzdělání: americké zkušenosti

Již letmý pohled na americkou vrcholovou sportovní scénu napovídá, že zejména lehká atletika, baseball či basketbal je ve své vrcholové přípravě pěstována zejména na vyšších středních školách a na univerzitních kampusech. Přitom si nutně musíme položit otázku: Přispívá výkonnostní sportovní příprava k vysoké úrovni vzdělání? Zatímco jedna názorová skupina vidí zejména v univerzitním sportu nezastupitelnou součást cesty za sportovním mistrovstvím, druzí upozorňují na rozmělňování klíčových cílů univerzitního studia – tedy vysoké úrovně vzdělání (a vzdělanosti). Zastánci výkonnostních sportovních školních programů tak zdůrazňují, že sport již svým socializačním působením dobře integruje studenty do akademických aktivit, podporuje zdravý růst sebevědomí, pěstuje celoživotní zájem o pohybové aktivity, buduje smysl pro kolektiv, zvyšuje zájem o komunální život a nabízí jedinečnou možnost vyniknout cestou uplatnění vrcholového sportu. Kritika pěstování výkonnostního sportu na vysokých školách naopak upozorňuje, že vidina sportovní kariéry rozmělňuje náročné cíle studijní přípravy, vychovává hyperkonformní osobnosti, polarizuje studenty jednak do skupiny obdivovaných sportovních idolů a jednak do pasivní masy diváckých obdivovatelů. Podporuje dále orientaci na pomíjivé hodnoty, lidsky a materiálně váže obrovský potenciál učitelů, trenérů a vybavení, pěstuje ve sportovně úspěšných studentech příjemce nadstandardních výhod osvojujících si postupně pocit výjimečnosti a nadřazenosti. Přitom stojíme před výzkumnými daty, které velice rozdílně hodnotí vztah sportu a studijních výsledků. Jedni dokládají, že „nesportovní" studenti mají celkově lepší studijní výsledky, jinde se dochází k závěru o vyšší úrovni kognitivních schopností a studijních výsledků výkonnostních sportovců na amerických univerzitách. Přitom nesporně důležitou roli hraje i úroveň a cíl sportovní přípravy a druh sportovního odvětví. Orientace na nejvyšší sportovní mety na půdě diváckky atraktivního elitního sportu, jako je např. fotbal nebo atletický sprint, přináší nepochybně vyšší míru prestiže než systematický trénink v tzv. malých sportech, jako je kupř. kolová nebo badminton. A pochopitelně přináší i různý tlak na náročnost tréninku a s tím související rizika zanedbávání studijní přípravy. Jistě lze souhlasit se zásadou, podle které sport může být významnou pozitivní součástí výchovně-vzdělávacího procesu zejména tehdy, když je brán vážně a zodpovědně stejně jako studijní příprava: Sport by se měl *stát součástí širšího procesu osvojování zodpovědnosti, dovedností a kompetencí na cestě socializačního působení dospělých usilujících o pozitivní působení na život studentů.*

V tomto kontextu můžeme aktualizovat i poznatky ze sféry univerzitního basketbalu, kdy počáteční souběh aktivního zájmu o sport nese s sebou i poměrně vysokou úroveň studijní angažovanosti, která však postupně rychle ochabuje vlivem specifické subkultury výsad vrcholového sportu. Očekávání ze strany trenérů bývá většinou silnějším motivem než obvyklé standardy náročnosti studijních programů. To mnohdy přináší i jistou sociální izolovanost sportovních ikon od běžného akademického života, když prim získává touha dosáhnout co nejlepší sportovní výsledky, zaujmout masu fanoušků, přitáhnout pozornost médií a sponzorů. K tomu přistupuje i skutečnost, že trenéři jsou univerzitami často najímáni primárně s cílem dosáhnout co nejvíce materiálního přínosu cestou sportovních výsledků, nikoli pozitivně modelovat osobnostní růst svých svěřenců. Akademický sport se tak mnohdy štěpí na vynikající sportovce a pasivní diváky, sportovní úspěch je často považován za míru kvality vysoké školy a hodnota vzdělanostního a osobnostního rozvoje bývá podřizována sportovnímu výsledku a výkonu. Profesionalizace vrcholového akademického sportu tak vede i k doporučením, jak předejít konfliktu vzdělání versus sport. Jde však většinou o „marná volání": Jednostrannost a mimořádná náročnost vrcholové přípravy ve většině sportovních odvětví zpravidla přímo vylučuje harmonický souběh úspěšného, osobnostně všestranného studia na jedné straně, a úspěšné principu vítězství, výkonu a odměny, bezvýhradně podřízené sportovní kariéře na druhé straně. Platí to bez ohledu na to, zda se jedná o americké, české či čínské kulturní prostředí. To je totiž primárně mode-

lováno *globalizačními principy* komercionalizace a účelovosti sportu.

Trenérství na cestě interkulturní koexistence

Sport, jak známo, může hrát důležitou, vysoce specifickou, a tedy v jistém smyslu nezastupitelnou úlohu na poli *mezinárodních kontaktů a vztahů*. V kontextu vrcholových sportovních událostí globální povahy může rozněcováním národních sentimentů rozdělovat, stejně jako je schopen znepřátelené země, strany či komunity v harmonizujícím sportovním ovzduší sbližovat a spojovat. Významnou úlohu zde přirozeně sehrává i úloha trenérů, zejména jejich schopnost „budovat most mezi sousedy" v kontextu různého kulturního či dokonce kontroverzního prostředí. Přímo ukázkovým příkladem úlohy hodnotově zakotveného přístupu ke sportovnímu tréninku je nedávno praktikovaný multikulturní program *„fotbal pro mír"*, dlouhodobě realizovaný počátkem tisíciletí v Izraeli. Společný sportovní trénink zde svým výrazně *výchovně-socializačním aspektem* fungoval jako přirozený prostředek sbližování židovských a arabských sousedů v jedné z národnostně, kulturně a nábožensky nejkontroverznějších oblastí soudobého světa. Z iniciativy University of Brighton a British Council byl vytvořen a realizován trenérský program, jehož primárním cílem bylo vytvořit přirozené prostředí pro utváření sociálních kontaktů přesahujících jinak nepřekročitelné komunitní hranice dvou tradičně znepřátelených stran. Program, na pozadí fotbalové hráčské dovednosti a technické znalosti, cílil k posílení vzájemného porozumění, k toleranci, k povzbuzení touhy po životě v mírové koexistenci. Hledisko čistě trenérského modelu se v tomto případě opřelo o čtyři základní hodnoty: *rovnost, důvěru, vzájemnou úctu, zodpovědnost*.

Přitom při hodnocení celého projektu v roce 2005 bylo zřejmé, že největším problémem bylo zařazení dívek a žen do programu. Vzdor tomu je však *„fotbal pro mír"* přímo učebnicovou ukázkou úspěšného a pozitivního fungování sportovních programů i v kontextu krajně destruovaných komunitních vztahů, když:

1. docílil organizování společných tréninkových programů pro kulturně a nábožensky krajně odlišné komunity,
2. vtáhl do programu i běžně stranou sportovního života stojící dívky,
3. zasvětil mladé Araby a Židy do tajů trenérské práce,
4. posílil společné komunitní kořeny kulturně a nábožensky nepřátelských skupin,
5. přispěl k překonání etnických, náboženských a společenských předsudků,
6. nastínil možnou cestu integrujícího působení sportu na cestě mezinárodního porozumění v multikulturním prostředí náboženské nesnášenlivosti.

Pro organizátory celého tohoto mnohaletého programu byl největší odměnou pohled na stovky mladých Židů a Arabů hrajících ve smíšených týmech bezstarostně fotbal za asistence svých rodičů a přátel, z nichž mnozí právě díky sportu prožili možná poprvé v životě skutečně radostný pocit sousedské pohody, sounáležitosti prosté nenávisti prameníci z rozdělujících náboženských, rasových, etnických, politických a kulturních rozdílů či předsudků.

Sport versus olympijská strategie vítězství: potlačení osobnostního rozvoje

Moderní triumfy čínského sportu jsou hluboce vkořeněny v elitním systému sportu, implantovaného v padesátých letech minulého století ze Sovětského svazu a v osmdesátých letech transformované v podobě *Juguo tizhi* jako „celonárodní podpora elitního sportovního systému". Prioritou tohoto systému je podpora všech materiálních a lidských rezerv dosahování maximálních výkonů a vítězství zejména na mezinárodní úrovni, zatímco volnočasový rekreační kondiční sport stojí zcela ve stínu tohoto snažení. Účelově dimenzované úsilí „prokazující" cestou sportovních úspěchů nadřazenost politického systému a jedinečnost ideologického směřování bylo v maximálně možné míře podporováno centralizovanou administrativou a státem garantovanými finančními zdroji. *Elitní sport* se tak stal výkladní skříní a vizitkou národa, soustřeďujícího existující nástroje plánované ekonomie a centrál-

ního řízení k dosažení maxima sportovních úspěchů a medailových umístění. Nesoulad mezi úrovní sportovních úspěchů na jedné straně a zanedbávaným stavem masového sportování čínské populace však jak vyvolal obavy ze strany některých čínských intelektuálů a veřejných činitelů, tak kritiku ze zahraničí. Vysoce centralizovaný administrativní systém selekce sportovních talentů a nekompromisní tréninkový systém však jasně značil, že elitní sport je prioritou a že nejvyšším cílem čínského sportu je dosažení maximálního úspěchu na olympijských hrách. Volba Pekingu jako olympijského města tuto strategii jen posílila. „Produkce" světových a olympijských šampiónů je zde zajišťována v rámci dvaceti sportovních středisek, jejichž cílovým směřováním je právě co nejefektivnější základna elitního sportu plodícího vítěze a rekordmany. V tomto smyslu jde o zřejmě nejefektivnější systém *produkování sportovních hvězd* současnosti. Předně jde o systém zachycující mladé talenty již ve velmi útlém věku (trénujících tři hodiny denně pětkrát týdně), kdy na úrovni okresních, městských a regionálních sportovních škol cestou selekce cca 12 % těch nejúspěšnějších se stává poloprofesionálními (trénink pět hodin denně šest dní v týdnu) či profesionálními sportovci. Z nich pak jen ti opravdu nejlepší přecházejí do vysoce selektivního národního, resp. olympijského týmu. V průběhu takto nastavené sportovní přípravy žijí mladí sportovci v uzavřených kampusech a usilovně trénují s jediným cílem: stát se členy národních či olympijských týmů. V roce 2004 prošlo tímto „sportovním tréninkovým sítem" v přibližně 3 000 sportovních školách na 400 000 chlapců a dívek, z nichž pouze pět procent dostalo šanci dosáhnout vrcholu svého snažení. Zbylých 95 % se muselo vrátit zpět do běžného života: *bez formálního vzdělání a se ztracenými sny o sportovní kariéře.*

Od osmdesátých let přichází na pomoc maximalizaci sportovních úspěchů v Číně i rostoucí mnohatisícová armáda odborníků na vědecké tréninkové metody, sportovní medicínu, výstavbu sportovišť a sportovní výstroje a výzbroje. I sportovní výzkum je cíleně orientován zejména na tréninkové metody vedoucí k medailím. Sport se tak i v Číně, či lépe řečeno zejména v Číně, stal jedinečným prostředkem „lidského žebříku" umožňujícím hrstce mimořádně úspěšných sportovců, ochotných bezvýhradně přijmout princip „sportovní etiky", stanout na vrcholu sportovního Olympu a stát se tak národními hrdiny a společenskými celebritami v zemi centralizované moci upevňované ideálem dosahování maxima olympijských medailových umístění.

Zlatá olympijská horečka v případě Číny je jasně politicky motivovaná. Jestliže v období let 1949-1978 během maoistické éry šlo o snahu demonstrovat cestou sportovních úspěchů převahu socialismu nad kapitalismem, běží dnes o symbolické vyjádření ekonomických úspěchů země probouzejícího se „spícího lva" a překračující jako významná světová velmoc práh národního obrození. Pro většinu Číňanů je zlatá olympijská medaile zhmotněním mimořádné hrdosti, pochopitelné snad nejlépe v tradičním čínském úsloví „Vítěz je král, poražený nic víc než bandita". Dominantním principem vítězství pro čínskou společnost není dosud princip „fair play", nýbrž vítězství dosahované za jakoukoli cenu: Snášet jakékoli strádání, obětovat osobní zájmy v zájmu národa je stěžejní ideou takovéhoto přístupu ke sportovnímu vítězství. Tento nelítostný systém je nejen propagován vládou, ale je akceptován i většinou čínského obyvatelstva.

Institut oběti ve jménu národní prestiže se odráží i v materiální rovině čínského modelu olympismu. Příprava na olympijské hry v Pekingu 2008 je vyčíslena miliardovými částkami v dolarech, téměř patnáct milionů jeho obyvatel očekávalo i prudký růst obratu, prodej dvou a půl milionu nových automobilů a nákup spotřebního zboží za 60-73 miliard dolarů. Finanční injekci pro přípravu her byla i národní loterie podporující částkou 121 milionů dolarů městskou infrastrukturu nezbytnou pro úspěšné organizační zvládnutí olympiády. Čínský olympijský výbor tak očekával od her nejen prudké zvýšení ekonomického liberalismu v Číně, ale zejména další posílení úrovně národního elitního sportu. Posledně jmenovaný aspekt se však stává silícím terčem kritiky demokratických sil v čínské společnosti, které reagují jak na mnohdy tristní život bývalých sportovních hvězd po ukončení kariéry, tak na rostoucí nároky na sportovní přípravu, přinášející nejen tělesné poškozování, ale i výchovně-socializační problémy spojené se zanedbáváním standardní školní docházky a profesní

přípravy. Aktualizuje se i problematika lidských práv nezletilých vrcholových sportovců a naprosto nedostatečná vládní podpora rekreačnímu kondičnímu sportu.

Zajímavý pohled nabízí i strategie čínské olympijské přípravy, která vychází ze strukturované míry podpory jednotlivých sportů. Čína se tak soustřeďuje na účast ve 29 olympijských sportech, rozdělených mírou očekávání do čtyř skupin:

1. Tradičně úspěšné olympijské sporty, ve který Čína nárokuje vítězství: stolní tenis, badminton, skoky do vody.
2. Slibné perspektivy získat zlaté medaile nabízejí tyto disciplíny: sportovní gymnastika, vzpírání, střelba a judo.
3. Potenciální úspěch v úsilí o medailové umístění nabízejí tyto sporty: lehká atletika, plavání a vodní sporty.
4. Slabé olympijské sporty, ve který Čína neočekává jasný úspěch, a usiluje proto alespoň o čestné pozice v kvalifikaci účasti boje o medaile.

Je pochopitelné, že jak vybraní členové olympijského týmu, tak jejich trenéři a manažeři byli pod silným tlakem očekávání bezprecedentního úspěchu čínské olympijské účasti, která byla vládními orgány materiálně podpořena v dlouhodobé perspektivě od roku 2000 částkou téměř pěti miliard dolarů. Přibližně 90% z této obrovské sumy bylo v období olympijské přípravy spotřebováno na platy sportovců a trenérů (i zahraničních), na zlepšování úrovně stávajících tréninkových středisek a výstavbu nových a na nákup sportovní výzbroje a výstroje. Stručně a výstižně shrnuto: Čína ve vrcholové míře využila celonárodní podporu elitnímu sportovnímu systému ve jménu systematické produkce stále většího počtu olympijských sportovců, ve jménu udržet a posílit pozici země v medailovém žebříčku v roce 2008. Silné nacionální očekávání epochálního úspěchu čínských sportovců bylo zcela naplněno: Čína se stala nejúspěšnější zemí OH 2008.

Čína nepochybně má dostatek finančních zdrojů, lidského potencionálu a ideového odhodlání dosáhnout svých olympijských ambicí. Peking 2008 se tak nepochybně stal další příležitostí adorace elitního sportovního systému. To nepochybně vyvolá i řadu otázek typu: „Co dál?". Nejen sportovní veřejnost je stále naléhavěji postavena před otázku rozumných a eticky zdůvodnitelných hranic zvyšujících se investic do vrcholového sportu, nároků a očekávání směrem k samotným sportovcům: Kde jsou hranice lidských možností a jaký smysl má neustálá snaha o jejich překonávání? Nepochybně lokální a regionální úrovně sportu nejen v Číně budou oprávněně nárokovat zvýšenou pozornost pro masový sport neomezovaný rostoucími rozpočtovými nároky vrcholového elitního sportu. Hledisko humanizace vrcholového sportu zřejmě stále silněji poznamená i další problém: Jsme-li schopni a ochotni připravit sportovce na zisk olympijských medailí, máme dostatek prostředků a nástrojů nabídnout jim smysluplnou profesní dráhu po skončení aktivní sportovní činnosti? A vrátíme-li se ke specifické situaci čínské cesty k olympijské slávě, pak můžeme předpokládat, že život bude stavět tuto nepochybně dynamickou společnost před stále praktičtější ekonomické a sociální problémy, které rostoucím zájmem o životní úroveň, pracovní podmínky a životní prostředí zastíní účelovou posedlost sportovního patriotismu po olympijských medailích a posune zájem společnosti k životadárným formám masového sportování jako integrální součásti všestranného rozvoje každého jedince.

Z ekonomické a politické perspektivy se ukázalo, že vůdčí osobnosti nejmocnějších společností světa si nenechaly ujít příležitost být „při tom" v roce 2008 v Pekingu, v hlavním městě země nejdynamičtějšího růstu ekonomiky a druhého největšího reklamního trhu na světě. Olympijské hry, jejich symbol a image spojené s Pekingem a Čínou jsou osvědčenou značkou posilující na globálním trhu pozici čínských produktů a přinášející této zemi nesporný společenský kredit nesrovnatelný s kteroukoli jinou událostí na půdě sportu a mimo jeho rámec, placený však nelítostně směrovanou jednostrannou sportovní přípravou zbavující budoucí sportovní hvězdy vzdělanostní, kulturní a profesní přípravy na plnohodnotný život nad rámec vrcholového sportu.

ALEŠ SEKOT